

Ještě jednou teologie a religionistika

Jan Heller

Následující poznámky ke vztahu teologie a religionistiky mají ve vší krátkosti vyjádřit mé stanovisko k této otázce. Chápu je i jako možnost formulovat, byť jen ve zkratce, svůj celoživotní badatelský zájem, stojící právě na předělu teologie a religionistiky.

Ve shodě s dalšími autory musím konstatovat, že vztah obou disciplín představuje nesmírně složitý problém. K jeho řešení se nashromáždilo již mnoho různých návrhů. Některé z nich mají ovšem tendenci poměr teologie a religionistiky zjednodušovat. Počítám mezi ně především takové, které se snaží co nejvíc vyostřit hranici mezi oběma obory a jsou skeptické vůči možnosti "badatelské mezipozice". Domnívám se, že v pozadí takových stanovisek je chybný názor na vědu a její funkce. Zdá se, že vědu považují pouze (či především) za třídní již poznaného, nikoli za sám proces poznávání, tedy za hledání. Hledání obsahuje dimenzi času a budoucnosti, to znamená dimenzi přibližování k pravdě, kterou nevlastníme, ale která musí být teprve hledána a nalézána: zdůrazňuji slovo *nalézána*, nikoli *nalezena*! Proto může přesahovat i naše poznání a jeho možnosti. Pokud trváme na tom, že pravda, kterou se religionistické bádání snaží ohledávat, nesmí přesahovat samu fakticitu tohoto bádání - což znamená, že všechny zkoumané náboženské systémy a jevy musí zůstat jen předmětem badatelova poznání a nemohou se stát i výzvou pro něj samotného i ostatní - pak si ohraničujeme jsoouco samo svou vlastní optikou. Tím se ocitáme velmi blízko známé teze, jejímž prostřednictvím se v nás minulost pokoušela zlikvidovat transcendentí; totiž, že celá skutečnost je poznatelná, a proto neexistuje nic než skutečnost předmětná. Tato cesta je pro mne neschůdná nejen teologicky a religionisticky, ale i filozoficky.

Proti tomu mnohem bližší jsou mi koncepce, které registrují složitost problému, a tedy i dějiny vztahu mezi religionistikou a teologií, jeho časový rozměr. Takové návrhy jsou si vědomy, že vztah mezi religionistikou a teologií, případně i filozofií, je natolik složitý a dialektický, že všechny tři musejí trvale zůstat ve vzájemném dialogu. Otázku nelze rozřešit jednou provždy řezem, třeba "zlatým". Jejich vzájemné kontakty a přesahy je nutno znovu a znovu ohledávat, odhalovat, a ovšem také vyhodnocovat. Mám obavy, že každý postoj, který by pomíjel tuto dialektiku vzájemných vztahů, a tím i dynamiku stálého hledání pravdy a prohlubování našeho poznání, může posléze vést ke zploštění, ba až ke zbanalizování kteréhokoli zkoumaného problému.

Toto nebezpečí začíná od problému vymezení předmětu teologie a religionistiky. Pokud jde o teologii, neodvážil bych se říci, že jejím vlastním předmětem je Bůh. Martin Buber říká v práci "Já a Ty", že každý, nejen křesťanský či židovský Bůh, který se stal předmětem čehokoli, třeba i bádání, je *eo ipso* modla. Měla by z toho religionistika vyvodit, že je povinna dříve, než začne svá zkoumání, považovat vše za modly, lidské výtvořiny či přeludy? Klasikové od M. Bubera po M. Eliadeho nás vedou jinudy. Tento problém je ovšem vposledku vždy věcí přístupu. Pokud jde o mé stanovisko, mám za to, že podstatou teologie je kritická reflexe vlastní zbožnosti a vlastních představ o Bohu i vši naší mluvy o něm. Zjištění nedostatečnosti našich představ i naší řeči však neznamená nutně neexistenci toho, o čem se pokoušíme mluvit. Dávám k diskusi otázku: co když je religionistika ve své podstatě podobným pokusem o kritickou reflexi lidských představ, aniž by je beze zbytku zpředmětnila, a tedy tím popřela a dopustila se metafyzické výpovědi, která je vlastně zkratem? Podobným směrem ukazuje v některých svých pracích Joachim Wach a další.

Vrátím se však ke své pozici teologa: Fenomén relativně evidentního a trvalého troskotání naší noetiky v této oblasti neimplikuje neexistenci toho, co ji přesahuje. Tím je cestou přísné logiky uprostraněno víře a vírám a jejich rozhovoru. To vše říkali už naši "otcové" (míněno generačně) a bývá mi trochu líto, že se na to dnes zapomíná. Tím víc je to třeba připomínat.

K tomuto stejně jako ke každému slušnému a věcnému rozhovoru můžeme ovšem přistoupit až tehdy, když o sobě a o druhém něco víme. V žádném případě nechci zpochybňovat nutnost zjišťování objektivních faktů, shledávání a třídění věcných informací. To vše je třeba vykonat, avšak s tím, že zde vidíme teprve nutnou přípravu nejvlastnější fáze naší práce.

Čas, který jsem vědomě prožil, druhá světová válka, komunistická okupace i dnešní globální bolestivé hledání východisek ze záplavy násilí, bídy a krve, mi vnitřně nedovoluje, abych jakékoli bádání, i religionistické, natož teologické, vyvázal ze služby lidstvu zítřka. A to se navzájem zničí, nezačne-li spolu hovořit. Proto jsem přesvědčen, že nestačí, když nám religionistika byl i velmi pečlivě zmapuje oblast náboženské zkušenosti, pokud tím zároveň nepřispěje - třeba zatím jen nepřímou, ale vědomě a cíleně - k tomu, aby lidé různých přesvědčení začali spolu hovořit, překračovali své předsudky a znovu se setkávali v pokoře těch, kteří vědí, že žádný z nich není vlastníkem poslední pravdy.